

6:1 Sebeorganizace

Mapu mocenských vztahů sítě dějin umění dotváří organizování oborové autonomie. Petr Sczepanik v citované práci o dějinách české filmové produkce v padesátých a šedesátých letech vymezil v té souvislosti rozdíl mezi heteronomní mocí a relativní autonomií zkoumaného pole a podotýká k tomu: „Tuto dichotomii je třeba odlišit od mechanicky chápané a v současné historiografické literatuře již překonané opozice mezi úzkou vládnoucí komunistickou elitou a domněle pasivní, utlačovanou společností. Bourdieu na rozdíl mezi autonomií a heteronomií kladl důraz proto, aby vyzdvihl vnitřní mocenskou dynamiku pole, nikoli proto, aby umělce pasoval do role oběti nebo naopak odpůrce politické moci.“¹ Relativní autonomii pole dějin umění vymezuje na jedné straně vědecký jazyk a diskurz. Druhou stranu reprezentují oborová sdružení, do nichž se historici a historičky umění mají a měli tendenci sdružovat napříč institucemi, které je zaměstnávají, stejně jako každá jiná zájmová komunita. Taková sdružení vznikají spontánně, zdola, udržují se sdílenými zájmy a vzájemnou podporou. Určují neformální hranice příslušnosti k oboru, jejichž legitimitu akceptují i hranice formální. Zatímco v liberálně demokratické společnosti dominuje funkcím takových sdružení vyjednávání o regulaci systému, tedy vytyčování hranic, strážení bran a utváření hierarchií, ve společnosti diktatury jedné strany, kde je povoleno jen kontrolované sdružování, se k tomu přidává funkce materiálního základu, vnější tváře a úřední možnosti formálního rámce vlastních autonomních aktivit. Pokud se podaří spolek ustavit a docílit jeho povolení, může nalézt a obsadit mezeru systému a případně se stát místem podpory oborové svébytnosti.

V meziválečném Československu fungoval již od roku 1913 v odlišných politických podmínkách Kruh pro pěstování dějin umění. Kromě popularizační a vědecké agendy měl i ambice ovlivňovat veřejné politiky a jeho činnost byla převážně financována z různých veřejných zdrojů. Ke členům Kruhu patřili i amatéři, příznivci a milovníci umění a v době největšího rozkvětu své činnosti měl necelou stovku členů. Jeho centrem byly významné oborové autority a spolku předsedali profesori pražské univerzity Karel Chytil (v letech 1915–1933) a Antonín Matějček (1934–1950,

s přerušením spolkové činnosti 1942–1946). Po Matějčkově smrti v roce 1950 však Kruh ukončil činnost a formálně zanikl spolu s jinými spolky o deset let později.² Ještě před obnovou Kruhu v březnu 1946 se bezprostředně po osvobození objevil ambiciózní, avšak časově jen omezený pokus o založení jiného typu sdružení, Svazu theoretiků umění. Cílem připravovaného spolku bylo, „aby se chápal iniciativy v řešení naléhavých otázek v oboru vědecké historie i praxe v oblasti umění. Svazu bude dále spolupracovati s Ústřední radou odborů, a tak uplatňovati odborné stavovské požadavky vědeckých pracovníků těchto oborů: on také bude pečovati o to, aby řešení všech odborných úkolů bylo svěřováno odborným pracovníkům. Celkem chce Svaz reprezentovati pokrokové snahy a cíle vědeckého bádání na poli theorie a dějin umění“.³ Hybnou silou aktivit přípravného výboru spolku byla Zuzana Kotíková (Tobolková) a je možné, že od ní vyšla i primární iniciativa. Důvod ukončení činnosti není jasný, zřejmě jím byl neúspěch úsilí o získání oficiálního statutu a veřejné finanční podpory. Předběžně se k Svazu theoretiků přihlásilo více než dvě stovky mužů i žen, od Alžběty Birnbaumové po Karla Teiga, z nichž přibližně čtvrtina působila v oblasti estetiky, teorie a kritiky jiných než výtvarných uměleckých oborů.⁴

Sebeorganizace občanské společnosti byla ovšem jedním z prvků, které stát pod vládou komunistické strany cíleně potíral a naprostou většinu existujících sdružení donutil nejpozději v roce 1960 k zániku anebo k převzetí jednotnými svazy, v našem případě uměleckými. *Akční jednota* byla cílem a charakteristikou nově vytvářených velkých sdružení. Nešlo tu jen o prostou kontrolu, ale o mocenský nástroj se širším dosahem. Právě instituce proklamující jednotu totiž úspěšně přesvědčuje ovládané, že vládnoucí mají věci pevně v rukou, že otevřený odpor nepřichází v úvahu, je nutno se podřídit situaci a případně hledat jiné, skryté možnosti rezistence.

Snahy o založení Umělecko-historické společnosti lze v dokumentech ÚTDU ČSAV zachytit opakovaně od roku 1960, kdy je za prezídium akademie ještě podporoval Zdeněk Wirth. Nejdále pokročily na konci šedesátých let. V lednu 1967 žádalo Vědecké

2 Horová 2006, s. 426–427 (Martin Halata).

3 ANG, f. Svaz theoretiků, Výstřižek neidentifikovaných novin; viz Bartlová 2018a.

4 ANG, f. Svaz theoretiků, Seznam přihlášených osobně z ledna 1946 a kartotéka přihlášených písemně.

kolegium věd o umění ČSAV za Kotalíkova předsednictví, aby byly k založení UHS vypracovány podklady pro prezidium akademie.⁵ V roce 1968 se organizační činnosti přípravného výboru věnovali spolu s Kotrbou, Neumannem a Krásou z ÚTDU rovněž Volavka a Kutal za Komisi teoretiků Svazu československých výtvarných umělců. Vedení Ústavu dejín umenia Slovenské akademie věd souhlasilo i v době ustavování federace s plánem založit společnost jako československou se dvěma národními sekcemi; počítalo se s brněnskou pobočkou.⁶ Ambice společnosti byly rozsáhlé. Vedle úsilí o rozvoj oboru a svobodu bádání hodlala přispívat ke zvyšování odborné úrovně mladých i k překlenování generačních rozporů, zabraňovat kumulaci funkcí a pracovních příležitostí, propagovat výsledky československé vědy v zahraničí a projednávat a rozšiřovat nové metody oboru. Věčným tématem zůstávala snaha „bdít nad obsazováním umělecko-historických míst všech stupňů, dbát přitom na důsledné dodržování požadavku odbornosti a trvat na obsazování všech míst výhradně pomocí konkurzů“. Stejně aktuálně i dnes zní závazek pečovat o vzájemnou slušnost v badatelských vztazích a řádné citování. Struktura i fungování společnosti měly být plně demokratické; stěžít si ovšem lze představit, že by své plány na vydávání publikací a pořádání akcí mohla financovat jen z členských příspěvků. Podíl ústavu akademie věd na snahách o založení samostatného sdružení historiků a historiček umění vyplýval ze skutečnosti, že jediný způsob, jakým mohly v centralizovaném a autoritativním státě učené společnosti existovat, bylo jejich přidružení k ČSAV. Návrh organizačního řádu UHS to vyjadřoval formulací „vyvíjí aktivitu v dorozumění s ČSAV“.⁷ Akademie ovšem i tradiční vědecké společnosti spíše trpěla, takže pokus o založení zcela nové jednotky zjevně překračoval hranice možného dokonce i v období 1968–1969. UHS byla nakonec založena až v roce 1990.

Pouze prostřednictvím prezidia ČSAV bylo také možné udržovat skupinové členství v mezinárodních odborných společnostech. Pro dějiny umění to byl případ mezinárodního komitétu CIHA, *Comité international d'Historie de l'Art*. CIHA se skládá

5 AÚDU, f. J. Krása, k. 3, i. č. 5, Dopis J. Kotalíka J. Neumannovi 2. 5. 1967.

6 AÚDU, f. J. Krása, k. 3, i. č. 5, Dopis V. Volavky M. Várossovi 1. 10. 1968; odpověď 16. 10. 1968.

7 AÚDU, f. J. Krása, k. 3, i. č. 5, Návrh organizačního řádu UHS (1968), s. 1–2.